

SPOLNI/RODNI STEREOTIPI I JEZIČNA DISKRIMINACIJA¹

1. Uvod

Stereotipi su duboko ukorijenjeni u jeziku i oni snažno odražavaju stavove, jezično ponašanje i percepciju sebe i drugih. Stereotipi i predrasude neodvojiv su dio identiteta, ali i rezultat interakcije društvenih, kulturnih, psiholoških i jezičnih čimbenika. Jezik diskretno reproducira društvenu asimetriju u statusu i moći, što se odražava i u odgovarajućim društvenim ulogama.² U *Rječniku jezikoslovnoga nazivlja* (Mihaljević i Hudeček 2024.), koji je izrađen u okviru projekta *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje – Jena*³, te djelomično uključen u podbazu terminološke baze *Struna*⁴, stereotipi su definirani kao ustaljeni i uopćeni vrijednosni sudovi pojedinca ili zajednice o pojedinačnim pojavama, pojedincima ili društvenim skupinama, vidi 1. prikaz.

¹ Ovo je poglavlje nastalo u suradnji s projektom *Hrvatski mrežni rječnik (Mrežnik) – 2. faza*, koji financira Europska unija – NextGenerationEU. Za iznesene stavove i mišljenja odgovorna je samo autorica te ti stavovi ne odražavaju nužno službena stajališta Europske unije ili Europske komisije. Ni Europska unija ni Europska komisija ne mogu se smatrati odgovornima za njih. Ovo se poglavlje djelomično temelji na radovima Mihaljević 2021., Mihaljević 2023. i Mihaljević 2024.

² „Language powerfully reflects and influences attitudes, behaviour and perceptions.” (Menegatti i Rubin 2017.)

³ Više o projektu *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje – Jena* vidi u Mihaljević, Hudeček i Jozić 2023.

⁴ Više o bazi *Struna* vidi u Nahod 2023.

stereotip

definicija: ustaljen i uopćen vrijednosni sud pojedinca ili zajednice o pojedinačnim pojavama, pojedincima ili društvenim skupinama

područje: etnolingvistika, pragmalingvistika

podređeni nazivi: društveni stereotip, jezični stereotip

engleski: stereotype

njemački: Stereotyp

francuski: stéréotype

talijanski: stereotipo

ruski: стереотип

češki: stereotyp

švedski: stereotyp

1. prikaz: Obrada naziva *stereotip* u *Rječniku jezikoslovnoga nazivlja*

Stereotipi se dijele na društvene i jezične stereotipe. U *Rječniku jezikoslovnoga nazivlja* društveni stereotip određen je kao prototip kojim određeni stereotip prihvaćamo kao tipični slučaj te se njime koristimo pri brzim prosudbama, najčešće ljudi, vidi 2. prikaz. Društveni su stereotipi u cjelini vlasništvo društva čiji identitet grade bez obzira na individualne razlike u mišljenju (Miloš 2014: 13).

Društveni je stereotip u *Rječniku jezikoslovnoga nazivlja* određen kao u 2. prikazu.

društveni stereotip

definicija: prototip kojim se određeni stereotip prihvaća kao tipični te se njime koristi pri brzim prosudbama, najčešće ljudi

područje: etnolingvistika, kognitivna lingvistika, pragmalingvistika

engleski: social stereotype

njemački: gesellschaftliches Stereotyp

francuski: stéréotype social

talijanski: stereotipo sociale

ruski: социальный стереотип

češki: sociální stereotyp

švedski: social stereotyp

napomena: Najčešće je riječ o spolnim/rodnim, vjerskim i etničkim stereotipima.

2. prikaz: Obrada naziva *društveni stereotip* u *Rječniku jezikoslovnoga nazivlja*

Jezični je stereotip u *Rječniku jezikoslovnoga nazivlja* određen kao u 3. prikazu.

jezični stereotip

definicija: riječ ili izraz kojim se u jeziku izražava ustaljen i uopćen vrijednosni sud govornika neke jezične zajednice o pojedinačnim pojavama, pojedincima ili društvenim skupinama

područje: etnolingvistika, pragmlingvistika

engleski: language stereotype

njemački: sprachliches Stereotyp

francuski: stéréotype linguistique

talijanski: stereotipo linguistico

ruski: языковой стереотип

češki: jazykový stereotyp

švedski: språklig stereotyp

napomena: Jezični su stereotipi najčešće povezani s izražavanjem odnosa prema određenim društvenim skupinama ili pojedincima (etnički ili spolni/rodni stereotipi), zanimanjima, zemljopisnim područjima (gradovima, državama), ljudskim osobinama, životinjama i sl. Mocijske tvorenice (muško-ženski parnjaci), sažete jezične forme poput frazema, poslovice i viceva najčešće su jezične manifestacije stereotipnih odnosa.

3. prikaz: Obrada naziva *jezični stereotip* u *Rječniku jezikoslovnoga nazivlja*

Do stereotipa se dolazi procesom stereotipizacije.⁵ Procesom stereotipizacije nastaje stereotipizirani jezik, vidi 4. prikaz.

stereotipizirani jezik

definicija: jezik koji stereotipizira određenu skupinu ljudi

područje: etnolingvistika, pragmlingvistika

engleski: stereotyped language

njemački: stereotypische Sprache

talijanski: lingua stereotipata

švedski: stereotypiserande språk

4. prikaz: Obrada naziva *stereotipizirani jezik* u *Rječniku jezikoslovnoga nazivlja*

Stereotipi utječu i na oblikovanje jezične slike svijeta. Obrada naziva *jezična slika svijeta* u *Rječniku jezikoslovnoga nazivlja* prikazana je u 5. prikazu.

⁵ Hrvoja Heffer (2007: 170) razlikuje proces stereotipizacije (nastanak, rađanje stereotipa kroz jezično-društvene okolnosti) i proces stereotipiziranja (praktična primjena udomaćenih stereotipa u komunikacijskoj praksi).

jezična slika svijeta

definicija: jezično izražen svjetonazor kojim se na temelju subjektivnih predodžaba svijeta, iskustava, mentalnih slika i stereotipa pojave vrednuju u društvenome i kulturnome kontekstu

područje: etnolingvistika

engleski: linguistic worldview

njemački: sprachliches Weltbild

francuski: *vision linguistique du monde*

talijanski: *visione linguistica del mondo*

ruski: языковая картина мира

češki: jazykový obraz světa

švedski: språklig världsbild

napomena: Riječ je o temeljnome nazivu u kognitivnoj etnolingvistici potvrđenomu u radovima poljske etnolingvističke škole u Lublinu. Društvene i kulturne univerzalije kao što su čast, sloboda, ljubav, pravda, dom i slično opisuju se u kontekstu jezika na njegovoj dijakronijskoj i sinkronijskoj razini, počevši od dijalekata i folklorne kulture, od povijesti jezika do standardnoga jezika i nacionalne kulture zajedno s njezinim obilježjima. Riječ je o sudovima o svijetu koji se odražavaju u jeziku, ujedno i usvajaju s njime. Jezičnu sliku svijeta stvaraju tako jezična slika časti, jezična slika slobode, jezična slika pravde i dr., koje se zatim uspoređuju s jezičnim slikama svijeta drugih.

5. prikaz: Obrada naziva *jezična slika svijeta* u *Rječniku jezikoslovnoga nazivlja*

Spolni/rodni stereotipi uloge su koje su pridružene muškarcima i ženama od najranijega djetinjstva preko obrazaca ponašanja koji su im nametnuti. Oni se odražavaju u vjerovanjima o osobinama muškaraca i žena i dovode do očekivanja o tome kakvi su oni i kakvi bi trebali biti.⁶ Podskupina spolnih/rodnih stereotipa profesijski su stereotipi.⁷

Istraživanje prikazano u ovome poglavlju temelji se na korpusnoj analizi četiriju hrvatskih korpusa koji su pretraživi u Sketch Engineu (Kilgarrieff i dr. 2004., 2014.). To su općejezični korpusi *Hrvatski mrežni korpus – hrWaC* (Ljubešić i Klubička 2016.) i *Hrvatska jezična riznica* (Brozović Rončević i Čavar 2008.) te terminološki korpus *Jezikoslovni korpus* (Mihaljević i Marković 2023.) i *Rodni korpus*, koji je izrađen za potrebe projekta *Muško i žensko u hrvatskome jezi-*

⁶ „Gender stereotypes are beliefs about the attributes of men and women and produce expectations about what they are like and should be like.” (Menegatti i Rubini 2017.)

⁷ Na potrebu posebnoga istraživanja profesijskih stereotipa u ruskome jeziku upućuje Elena Vilinbakhova (2014: 235): „For Russian linguists, a possible topic for further investigation are professional stereotypes. Significant changes in Russian reality in the past twenty years have given rise to big changes in the social system. People have changed their attitudes to some traditional professions (it shows up in euphemisms like cleaning manager instead of cleaner), and many new professions have appeared. Hence, it might be interesting to analyze how these changes have become represented in the Russian language.”

ku.⁸ Osim primjera pronađenih u tim korpusima analizirat će se i drugi primjeri dostupni na internetu. Za provedenu su analizu posebno važne skice riječi i razlikovne skice riječi u Sketch Engineu. Analizirane su i mrežne stranice *EIGE's Gender Equality Glossary & Thesaurus*, *Gender-neutral Language in the European Parliament*, *Gender Equality Law Center*, *Gender-sensitive Communication*, *Guidelines for Nonsexist Language in APA Journals*, *Portrayal Guidelines for Gender Balanced Representation*, *United Nations Human Rights*, *editage Insights*, *Pojmovnik rodne terminologije*, *Zakon o ravnopravnosti spolova* i *Ženska soba. Jezik ravnopravnosti*.

2. Lema *stereotip* u hrvatskim korpusima

Skice riječi u hrvatskim korpusima pokazuju raspodjelu kolokacija leme *stereotip* prikazanu na 1. slici.

Jezikoslovni korpus

WORD SKETCH

Jezikoslovni

stereotip as noun 319x

...

prijedlog-iza

kakav?	
rodan	% ...
"rodnih stereotipa"	
južnjački	% ...
"južnjačkih ženskih stereotipa"	
rodni	% ...
"rodne stereotipe i"	
rasprostraniti	% ...
"rasprostranjenim stereotipima"	
patrijarhalan	% ...
"patrijarhalnih stereotipa"	
spolan	% ...
"spolnim stereotipima"	
negativan	% ...
"ali i negativni stereotipi o intelektualnoj ograničenosti"	
kulturan	% ...
"Kulturni stereotipi"	

koordinacija	
predrasuda	% ...
"Stereotipi i predrasude"	
predodžba	% ...
"utemeljena na ustaljenim predodžbama i stereotipima svojstvenima frazeologiji dvaju"	
ustaliti	% ...
"stereotipima i ustaljenim predodžbama o rodni"	

hrWaC

WORD SKETCH

Croatian Web (hrWaC)

stereotip as noun 10,377x

...

↶	⋮	🔍	✕
kakav?			
uvriježen	%	...	
rodan	%	...	
"rodnih stereotipa"			
patrijarhalan	%	...	
seksistički	%	...	
ukorijeniti	%	...	
nametnuti	%	...	
"nametnutih stereotipa"			
rasan	%	...	
"rasnih stereotipa"			
spolan	%	...	
"spolnih stereotipa"			
rasistički	%	...	
ustaliti	%	...	
muško-ženski	%	...	

↶	⋮	🔍	✕
koordinacija			
predrasuda	%	...	
klišej	%	...	
seksizam	%	...	
generalizacija	%	...	
diskriminacija	%	...	
"stereotipa i diskriminacije"			
šablona	%	...	
predodžba	%	...	
mit	%	...	
kliše	%	...	
zabluda	%	...	
"stereotipa i zabluda"			
stigma	%	...	
arhetip	%	...	

⁸ Vidi poglavlje Rodni korpus i programska rješenja.

Riznica

WORD SKETCH

Riznica v0.1

stereotip as noun 578x

kakav?		
uvriježen	%	...
teološki	%	...
negativan	%	...
rođan	%	...
literaran	%	...
spoln	%	...
uobičajen	%	...
pozitivan	%	...
društven	%	...
klasičan	%	...
dosadašnji	%	...
pun	%	...

koordinacija		
predrasuda	%	...
"prepoznavanje stereotipa i predrasuda i"		
konvencija	%	...
istina	%	...

Rodni korpus

WORD SKETCH

Rodni korpus

stereotip as noun 526x

kakav?		
rodni		...
rodne stereotipe		...
rođan		...
rodni stereotipa		...
spolni		...
Tea - "Spolni i rodni stereotipi na hrvatskim portalima"		...
tradicionalan		...
tradicionalni stereotipi		...
socijalno-kulturološki		...
na ispitivanje kontinuiteta socijalno-kulturoloških stereotipa vezanih uz žensku		...
postojeći		...
i muškaraca, postojećih stereotipa, rodni uloga		...
negativan		...
kao posljedica prihvatanja negativnih stereotipa koje stvara opresivna		...
spoln		...
spolni stereotipi		...
brojan		...
doprinijeti i uklanjanju brojnih stereotipa i predrasuda kod		...
određen		...
određene stereotipe		...
ženski		...
Ženski rodni stereotipi		...
društven		...
društvene stereotipe		...

koordinacija		
predrasuda		...
stereotipa i predrasuda		...
pravilo		...
rodne uloge, pravila i stereotipa		...
jačanje		...
važnosti revidiranja rodni stereotipa te jačanja rodne ravnopravnosti		...
seksizam		...
stereotipa i seksizama		...
standard		...
učenje standarda i stereotipa o rodnoj ulozi		...
mit		...
nekoliko veoma prisutnih stereotipa i mitova o homoseksualnim osobama		...
uloga		...
pokazala da određene uloge ili stereotipi proizvode neželjene ili		...

1. slika: Skice riječi leme *stereotip* u hrvatskim korpusima

Pregledamo li kolokacije leme *stereotip* u hrvatskim općejezičnim (*hrWaC*, *Riznica*) i specijaliziranim korpusima (*Jezikoslovni korpus*, *Rodni korpus*), možemo zaključiti:

1. U svim pregledanim korpusima lema *stereotip* najčešće se pojavljuje u koordinaciji s riječju *predrasuda*.
2. U svim korpusima najčešće se pojavljuju kolokacije koje upućuju na to da je riječi o spolnim/rodni stereotipima: *rođan* (riječ je o pogrešnoj lematizaciji pridjeva *rodni*), *rodni*, *patrijarhalan*, *seksistički*, *spolni*, *muško-ženski*.
3. Osim stereotipa koji upućuju na muško-ženske odnose u korpusu se pojavljuju i ovi stereotipi: *kulturni*, *rasni/rasistički*, *teološki*, *društveni*.

Glavne su značajke stereotipa prepoznate u korpusima: *rasprostranjenost*, *uvriježenost*, *negativnost*, *uobičajenost*. U daljnjoj analizi pozornost će biti usmjerena spolnim/rodni stereotipima kao najčešćim stereotipima koji su duboko ukorijenjeni u jeziku, a često se zrcale i u leksikografskim (e-leksikografskim) djelima.

3. Nazivlje spolne/rodne (ne)diskriminacije

Kako bi se uspostavilo spolno/rodno nediskriminirajući, neseksistički jezik, teži se smanjivanju spolnih/rodnih stereotipa.⁹ „Diskriminacija u jeziku postoji na svim jezičnim razinama, od jezičnih seksizama koji prenose duboko ukorijenjene predrasude o ženama do potpune isključenosti žena iz jezika. Da bi se razumjela (ne)prisutnost žena ili pak njihova diskriminirana prisutnost u jeziku, treba razumjeti odnose moći i rodnu problematiku i koristiti i stvarati jezik koji ne diskriminira žene.” (*Pojmovnik rodne ideologije* 2007: 20).

Na engleskome se govornom području pojavio niz novih naziva povezanih sa spolnom/rodnom (ne)diskriminacijom. Često je riječ o bliskoznačnicama (npr. *gender discriminatory language*, *sexist language*¹⁰), istoznačnicama (*gender-neutral language*, *gender-blind language*) ili nazivima koji se u različitim izvorima upotrebljavaju u različitome značenju, tj. kao istoznačnice ili kao bliskoznačnice (*gender-sensitive language*, *gender-neutral language*, *gender-inclusive language*, *gender-free language*, *gender-fair language*¹¹; *gender biased language*, *gender discriminatory language*; *gender sensitive language*, *gender non-discriminatory language*). Neki su nazivi u antonimnome odnosu (*gender discriminatory language* – *gender non-discriminatory language*, *gender-neutral language* – *gender specific language*), a drugi u hijerarhijskome odnosu (*gender-discriminatory language* – *gender-biased language*). Za neke od tih naziva u *Rječniku jezikoslovnoga nazivlja* prvi se put s pomoću terminoloških načela¹² predlaže hrvatski naziv. Pri izgradnji nazivlja spolne/rodne (ne)diskriminacije u jeziku polazni su izvori bili *Pojmovnik rodne terminologije* iz 2007. godine i *Jezikoslovni korpus*. Međutim, mnogi razmatrani nazivi ne nalaze se u tim izvorima. Neki su prikupljeni s engleskih mrežnih stranica te je za njih u *Rječniku*

⁹ Usp. „Gender-fair language (GFL) aims at reducing gender stereotyping and discrimination.” (Sczesny, Formanowicz i Moser 2016: 1)

¹⁰ „Sexist language is the same as gender-discriminatory language. However there is a subtle difference in how people use the terms: sexist language is commonly seen as language that the user intends to be derogatory; gender-discriminatory language, on the other hand, also includes language people use without any sexist intention.” (*Gender-sensitive Communication*).

¹¹ Nazivi su navedeni u radu Omrčen 2017.

¹² Pri odabiru hrvatskoga nazivlja spolne/rodne (ne)diskriminacije posebno su bitna bila načela davanja prednosti domaćemu nazivu i davanja prednosti kraćemu nazivu. O terminološkim načelima vidi Hudeček i Mihaljević 2012.

jezikoslovnoga nazivlja predložen hrvatski naziv, a neki su bili predmetom upita poslanih na adresu jezičnoga savjetnika u Institutu za hrvatski jezik.

U 1. tablici naveden je engleski naziv, definicija na hrvatskome jeziku i hrvatska istovrijednica.

1. tablica: Nazivlje spolne/rodne (ne)diskriminacije

engleski	definicija	hrvatski
gender biased language	jezik koji sadržava jezične izraze kojima se namjerno ili nesvjesno štiti ili omalovažava jedan spol/rod te je stoga vrsta spolno/rodno diskriminirajućega jezika	spolno pristran jezik dopušteni naziv: rodno pristran jezik
gender discriminatory language	jezik koji sadržava jezične izraze kojima se, iako bi se trebali odnositi na sve ljude, nenamjerno isključuje jedan spol/rod ili implicira da je jedan spol/rod superioran drugomu napomena: Naziv <i>spolno/rodno diskriminirajući jezik</i> bliskoznačan je nazivu <i>spolno/rodno obilježen jezik</i> , ali je razlika u tome što se spolno/rodno obilježen jezik uglavnom upotrebljava namjerno, a spolno/rodno diskriminirajući jezik često se upotrebljava nenamjerno.	spolno diskriminirajući jezik dopušteni naziv: rodno diskriminirajući jezik
gender neutral language, gender-blind language, gender inclusive language	jezik koji sadržava jezične izraze kojima se govori o ljudima općenito bez ikakvoga elementa koji bi upućivao na njihov spol/rod	spolno neutralan jezik dopušteni naziv: rodno neutralan jezik
gender-fair language	jezik koji teži smanjivanju jezičnih stereotipa i diskriminacije napomena: Dva su osnovna načina smanjivanja jezičnih stereotipa i diskriminacije neutralizacija i feminizacija.	spolno pravedan jezik dopušteni naziv: rodno pravedan jezik
gender non-discriminatory language, gender inclusive language	jezik koji sadržava jezične izraze koji se odnose na sve ljude, ne isključuje jedan spol/rod ili ne implicira da je jedan spol/rod superioran drugomu	spolno uključiv jezik dopušteni nazivi: rodno uključiv jezik, spolno nediskriminirajući jezik, rodno nediskriminirajući jezik

engleski	definicija	hrvatski
gender-sensitive language	jezik koji sadržava jezične izraze u kojima je izražena spolna/rodna jednakost	spolno osjetljiv jezik dopušteni nazivi: rodno osjetljiv jezik
language sexism	diskriminacija na spolnoj/rodnoj osnovi koja se provodi na jezičnoj razini	spolna diskriminacija u jeziku dopušteni nazivi: rodna diskriminacija u jeziku
sexist language	jezik koji sadržava jezične izraze kojima se, iako bi se trebali odnositi na sve ljude, namjerno isključuje jedan spol/rod ili implicira da je jedan spol/rod superioran drugomu napomena: Naziv <i>spolno diskriminirajući jezik</i> blisko značajan je nazivu <i>spolno obilježen jezik</i> , ali je razlika u tome što se spolno obilježen jezik uglavnom upotrebljava namjerno, a spolno diskriminirajući jezik često se upotrebljava nenamjerno.	spolno obilježen jezik dopušteni nazivi: rodno obilježen jezik, rodno označen jezik, spolno označen jezik
stereotyped language	jezik koji stereotipizira neku skupinu ljudi	stereotipizirani jezik

4. Strategije izbjegavanja diskriminacije i stereotipizacije

Izbjegavanje predrasuda i stereotipa bitan je korak na putu prema spolnoj/rodnoj ravnopravnosti u svim područjima. Stoga postoje strategije za njihovo uklanjanje iz jezika (ili barem svođenje na najmanju mjeru).

Da bi se prema pripadnicima svih spolova/rodova postupalo na jednak način, od 1980. radi se na uspostavljanju spolno/rodno neutralne uporabe jezika kako nijedan spol/rod ne bi bio doveden u (ne)povoljniji položaj te kako se ne bi produbljivale predrasude prema bilo kojemu spolu/rodu.

Načela spolne/rodne jednakosti, neutralnosti i nediskriminacije utemeljene na spolu/rodu ugrađena su u zakonodavstvo Europske unije (npr. *Gender-neutral language in the European Parliament*). Primjena načela spolne/rodne nediskri-

minacije u jeziku zahtijeva različite strategije u različitim jezicima, koje ovise o različitim jezičnim sustavima. Engleski ima prirodni rod i većina je imenica spolno/rodno neutralna. Hrvatski s druge strane ima gramatički rod i u njemu je svakoj imenici, posvojnoj i osobnoj zamjenici, pridjevu i nekim glagolskim oblicima pridružen rod. Stoga je u hrvatskome nemoguće upotrebljavati iste strategije spolne/rodne neutralnost kao u engleskome, ali je moguće i potrebno izgrađivati spolno/rodno nediskriminirajući jezik. Budući da se u hrvatskome često pokušava primijeniti iste strategije kao u engleskome ili u kojemu drugom velikom jeziku, ovdje ćemo ukratko navesti u čemu se one sastoje.

4.1. Neutralizacija – uporaba spolno/rodno neutralnih naziva

Za jezike koji imaju prirodni rod, kao što je engleski, dokument *Gender-neutral language in the European Parliament* (2018.) predlaže postupak neutralizacije. Tako se predlaže da se imenice koje u sebi sadržavaju sastavnice *man*, *woman*, *master*, *mistress* itd. ili imaju spolno/rodno obilježeni sufiks, npr. *stewardess*, zamijene imenicama koje takve značajke nemaju kako je prikazano u 2. tablici:

2. tablica: Spolno/rodno obilježeni i spolno/rodno neobilježeni profesijski nazivi u engleskome

spolno/rodno obilježeni nazivi	spolno/rodno neobilježeni nazivi
businessman	business person
cameraman/camerawoman	camera operator, camera crew
chairman	chair, chairperson
fireman	firefighter
headmaster/headmistress	director, principal
layman	layperson
policeman/policewoman	police officer
salesman	sales representative
spokesman	spokesperson
sportsman	athlete
steward/stewardess	flight attendant
weatherman	weather reporter / forecaster

Da bi se postigao spolno/rodno neutralan jezik, u engleskome je potrebno zamijeniti samo manji broj (profесијских) naziva. Također se predlaže uporaba množine i zamjenice *they*¹³ umjesto *he* ili *she*, npr.:

Each athlete must have his accreditation on him at all times. ✓ All athletes are required to have their accreditation on them at all times (Portrayal guidelines for gender balanced representation).

Katkad je nužno preoblikovati tekst tako da se upotrebljava imperativ¹⁴ ili pasiv kako se ne bi upotrijebila spolno/rodno obilježena zamjenica. Kad to nije moguće, dokument *Gender-neutral language in the European Parliament* preporučuje uporabu muških ili ženskih mocijskih parnjaka *actor/actress, waiter/waitress*¹⁵ ovisno o tome je li riječ o muškarcu ili ženi. Prema istome dokumentu *nurse* i *midwife* odnose se na osobe obaju spolova/rodova. Zbog analize jezične uporabe u hrvatskome jeziku posebno je važno da se u tome dokumentu navodi da treba izbjegavati rješenja koja smanjuju čitljivost teksta kao što su dvostruki oblici *s/he* ili *him/her*.¹⁶

4.2. Feminizacija

U dokumentu *Gender-neutral language in the European Parliament* predlaže se da se u jezicima koji imaju gramatički rod ravnopravno stvaraju i upotrebljavaju (muški) i ženski mocijski parnjaci, npr. *Kanzlerin, présidente, sénatrice, assessora* (2018: 5). Također se predlaže uporaba dvostrukih naziva umjesto generičkoga muškog roda, npr. *tutti i consiglieri e tutte le consigliere* (2018: 5). Time se ne stvara spolno/rodno neutralan jezik, ali se stvara nediskriminirajući jezik koji potiče spolnu/rodnu uključivost.

Hrvatski spada u jezike koji imaju gramatički rod te se spolna/rodna ravnopravnost može postići feminizacijom. Pritom treba voditi računa o ovim činjenicama:

¹³ O zamjenici *they* vidi i u poglavlju *Govor nebinarnih osoba i govor o nebinarnim osobama – korpusna analiza*.

¹⁴ I u hrvatskome uporaba imperativa može dovesti do spolne/rodne neutralnosti rečenice.

¹⁵ „Actor is now commonly used for both genders; use actress if the person’s gender is relevant.” (*Gender-neutral language in the European Parliament* 2018: 12–13)

¹⁶ „Solutions that reduce the readability of a text, such as combined forms (‘s/he’, ‘him/her’), should be avoided.” (*Gender-neutral language in the European Parliament* 2018: 79).

1. tvorba ženskih (i rjeđe muških) mocijskih parnjaka često je izazovna i izvornim govornicima hrvatskoga jezika
2. usporedna uporaba muških i ženskih naziva često dovodi do sintaktičkih i semantičkih nejasnoća te smanjuje razumljivost i čitljivost teksta
3. izvorni govornici hrvatskoga jezika često ne znaju kad treba upotrijebiti ženski, a kad muški mocijski parnjak.¹⁷

5. Stereotipi i mocijski parnjaci u hrvatskome jeziku

Rječnik ravnopravnosti, koji se nalazio na stranicama *Ženske sobe*, izrađivao se metodom masovne podrške (engl. *crowdsourcing*), te je pri njegovoj izradi mogao svatko sudjelovati. U trenutku objavljivanja ove knjige taj rječnik više nije dostupan na internetu. Navode se neki primjeri profesijskih naziva iz toga rječnika kako bi se pokazalo da je tvorba mocijskih parnjaka izazov i za izvorne govornike hrvatskoga jezika. U 3. tablici navedeni su predloženi nazivi iz *Rječnika ravnopravnosti* i predloženi standardnojezični nazivi prema tražilici sastavljenoj na projektu *Muško i žensko u hrvatskome jeziku*.

3. tablica: Muški i ženski nazivi iz *Rječnika ravnopravnosti* te predloženi standardnojezični nazivi

muški mocijski parnjak	ženski mocijski parnjak	standardnojezični nazivi
ronilac	ronilkinja, roniteljica, roniljka, ronionkinja	ronilac/roniteljica
dadiljac	dadilja	dadilja (m/ž)
rudar	rudarka	rudar/rudarica
praljac	pralja	perilac/pralja
drvosječa	drvosječica, drvosječina	drvosječa (m/ž)
pisac	piskinja	pisac/spisateljica
vodič	vodička	vodič/vodičica
kirurg	kirurgica	kirurg/kirurginja
strojovođa	strojovodica	strojovođa/strojovotkinja
primarius	primariusa	primarijus/primarija
jezikoslovac	jezikoslovkinja	jezikoslovac/jezikoslovka
revizor	revizorka	revizor/revizorica

¹⁷ Stoga govornici hrvatskoga jezika često traže savjet koji se odnosi na tvorbu ili uporabu mocijskih parnjaka. Vidi poglavlje *Mocijski parnjaci u praksi*.

Iz provedene usporedbe profesijskih naziva koji su metodom masovne podrške uneseni u *Rječnik ravnopravnosti* i standardnojezičnih naziva može se zaključiti:

1. izvorni govornici imaju problema pri izvođenja nekih mocijskih parnjaka¹⁸
2. analizom mocijskih parnjaka može se uočiti stereotipna podjela zanimanja po spolu/rodu, pa onda i profesijskih naziva. Uglavnom je problem pronaći ženski mocijski parnjak, ali za tradicionalno ženska zanimanja kao što su *pralja* i *dadilja* problem je kako izvesti muški mocijski parnjak. Tomu se mogu dodati i nazivi *hostesa*, *primalja*, *medicinska sestra* te žargonski naziv *teta u vrtiću* (službeni je naziv *odgojitelj/odgojiteljica*), za koji je u *Rječniku ravnopravnosti* predložen mocijski parnjak *tetac u vrtiću*.

Tražilica mocijskih parnjaka koja se nalazi na stranicama *Muško i žensko u hrvatskome jeziku* dopunjuje se na temelju pitanja korisnika. Preporučeni se mocijski parnjaci utvrđuju korpusnom pretragom, ali i tvorbenom analizom (prema Babić 2002. i odostražnome rječniku mocijskih parnjaka¹⁹, koji omogućuje da se mocijski parnjaci pretražuju po završetku i da se donesu sustavna rješenja pri uvođenju novih mocijskih parnjaka).

Stereotipna se podjela zanimanja i danas zrcali u nekim oglasima za posao, u kojima se iza svakoga profesijskog naziva nalazi oznaka (*m/ž*), ali su unatoč tomu za neka zanimanja, i to uglavnom ona koja stereotipno obavljaju žene, navedeni ženski mocijski parnjaci, dok je za većinu zanimanja naveden muški mocijski parnjak. U 4. tablici analiziran je jedan tipičan oglas za posao, a mnogo se sličnih primjera može pronaći na internetu jednostavnim pretraživanjem po oznaci *m/ž*.²⁰

4. tablica: Muški i ženski profesijski nazivi u tipičnome oglasu za posao

muški mocijski parnjak	ženski mocijski parnjak
voditelj recepcije (m/ž)	domaćica hotela (m/ž)
recepционер (m/ž)	nadzornica soba (m/ž)
pomoćni recepционер (m/ž)	sobarica (m/ž)
pomoćni radnik u domaćinstvu (m/ž)	spremačica/čistačica (m/ž)

¹⁸ Na toj se stranici nalazi najviše ženskih mocijskih parnjaka za imenicu *znalac*: *znakinja*, *znalačica*, *znalateljica*, *znalateljka*, *znalica*, *znalka*, *znalkinja*, *znaltkinja*, *znalušava*, *znalja*, *znankinja*.

¹⁹ O odostražnome rječniku vidi poglavlje Rodni korpus i programska rješenja.

²⁰ O oglasima za posao koji uključuju i nebinarne osobe vidi poglavlje *Govor nebinarnih osoba i govor o nebinarnim osobama – korpusna analiza*.

skladištar rublja (m/ž)	
voditelj restorana (m/ž)	
glavni konobar (m/ž)	
barmen (m/ž)	
konobar šankist (m/ž)	
pomoćni konobar (m/ž)	
perač posuda (m/ž)	
voditelj kuhinje (m/ž)	
glavni kuhar (m/ž)	
kuhar (m/ž)	
pomoćni kuhar (m/ž)	
kuhinjski radnik (m/ž)	
radnik na bazenu / redar na plaži (m/ž)	
sportski animator (m/ž)	

6. Leksikografija između korpusne analize i spolne/rodne stereotipizacije

Izbjegavanje jezičnih stereotipa često je izazov za leksikografiju jer se leksikograf nalazi u procijepu između želje za izbjegavanjem stereotipizacije i vjernosti korpusu. Primjerice, pretragom lema *djevojka* i *mladić* u *hrWaC-u* dobivamo ove rezultate:

5. tablica: Kolokacije uz leme *djevojka* i *mladić*

	djevojka	mladić
Kakav/kakva je x?	mlad, bivši, lijep, godišnji (iza brojke), nov, zgodan, mrtav, fin, nesretan, dugogodišnji	godišnji (iza brojke), nesretan, nepoznat, golobrad, ozlijeđen, hrvatski, pijan, talentiran, zgodan, bogat
Što radi x?	imati, reći, moći, doći, postati, pokazati, trebati, znati, dobiti, uspjeti, htjeti, nositi, ostaviti, početi, osvojiti	imati, doći, reći, moći, početi, voziti, uspjeti, dobiti, poginuti, uči, preminuti, vidjeti, stradati, znati, otići, završiti, trebati, pokušati, utvrditi

Što se dogodilo x?	imati, upoznati, vidjeti, naći, ubiti, tražiti, silovati, pronaći, voljeti, zaprositi, glumiti, nemati, gledati, odvesti, oženiti, ugledati, ostaviti, znati, upoznati, pozvati, dovesti, osvojiti	vidjeti, uhititi, ubiti, pronaći, napasti, pretući, upoznati, poznavati, pratiti, pozivati, tražiti, naći, privesti, pozvati, gledati, uhvatiti, prikazivati, ugledati, dovesti, slati, zateći, udariti, glumiti, zaustaviti, voljeti
--------------------	--	---

Iz navedenih najčešćih kolokacija leksikograf treba odabrati odgovarajuće primjere za leksikografsku obradbu.

Usporedbom potvrda za te dvije leme možemo zaključiti:

1. Pridjevi *golobrad* i *star* pojavljuju se uz lemu *mladić*, a ne pojavljuju se uz lemu *djevojka* (ali *stara cura*).
2. Ostali se pridjevi mogu pojaviti i uz lemu *mladić* i uz lemu *djevojka*. Ipak, neki su pridjevi mnogo češći uz jednu ili drugu lemu, npr. pridjevi *lijep*, *mlad* i *bivši* mnogo se češće pojavljuju uz lemu *djevojka* nego uz lemu *mladić*.
3. Pridjevi *fin* i *mrtav* pojavljuju se jako često uz lemu *djevojka* zbog filma i kazališne predstave *Fine mrtve djevojke*, pa njihovu frekvenciju treba zanemariti.
4. Riječi *sav*, *jedan*, *neki* i sl. mogu se pojaviti uz bilo koju imenicu i nisu posebno karakteristične za analizirane imenice.
5. Lema *djevojka* u korpusu se pojavljuje mnogo češće od leme *mladić* (možda i zbog postojanja riječi *momak*).

Irena Miloš u radu *Komu je jezik majka, a komu maćeha* (2017.) ističe da se rodni stereotipi mogu promatrati u ustaljenim svezama i kolokacijama. Kolokacije oprimjeruju mišljenje da su za ženu prestižne osobine ljepota (izgled), nježnost (izgled i karakterna osobina) te krhka građa, odnosno tjelesna im je snaga smanjena u odnosu na snagu muškarca, a za muškarca su prestižne osobine tjelesna nadmoć i snaga. Na temelju tih rodni oznaka dalje se razvijaju rodne uloge u društvu kao što su podjela poslova na muške i ženske ili uloga muškarca i žene u obitelji. Stereotipizirane su već same definicije riječi *muškarac* i *žena* koje se još uvijek katkad nalaze u rječnicima. Tako je riječ *muškarac* u Šonje 2000. opisana kao ‘muška osoba; osoba muškoga spola’, a u definiciji žene pod prvim se znače-

njem navodi 'ljudsko biće po spolu suprotno muškarcu, koje može rađati djecu i preuzeti glavnu brigu za uzgoj i odgoj djece'.²¹ Takve su definicije diskriminirajuće jer se jedan pojam, u ovome slučaju *žena*, definira kao „otklon” od drugoga pojma koji je definiran temeljno te postavljen kao nadređen.

U radu *Je leksikografija lahko tudi queer?* (Gorjanc 2015: 255) govori se o dekonstrukciji društvenoga binarizma muškarac – žena te prigovara leksikografima da često kodiraju tradicionalne poglede i vrijednosti te da je opis muškarca pozitivan za razliku od opisa žene.

Pretraživanjem *hrWaC-a* po lemmama *muškarac* i *žena* dobivamo ove odgovore na pitanje *Kakav je muškarac?* i *Kakva je žena?* te *Što radi muškarac?* i *Što radi žena?*, vidi 6. tablicu.

6. tablica: Rezultati pretrage lema *muškarac* i *žena* u *hrWaC-u*

muškarac	žena	muškarac i žena
nepoznat, oženjen, odrastao, naoružan, maskiran, zgodan, godišnji, sredovječan, privlačan, mlad, pravi, heteroseksualan	mlada, lijepa, udana, nesretna, zgodna, trudna, nezaposlena, pametna, zlostavljana, silovana, zaposlena	mlad, zgodan
prilazi komu, napada, preminuo je, ulazi, pokazuje, pokušava pobjeći, vozi, sjedi, nosi, upravlja, otkriva	rodi, pokazuje, ima, kaže, umre, hoće, nosi, radi, zna, voli, vidi, treba	nosi

Iz tablice je vidljivo da je podudarnost među najčešćim kolokatima uz leme *muškarac* i *žena* mala. Korpusna analiza problematizirat će postupak da se isti primjer i ista kolokacija nalazi i uz natuknicu kojom se označuje muška osoba i uz natuknicu kojom se označuje ženska osoba. S druge strane leksikograf koji vođen korpusom napiše kolokacije *naoružani/maskirani muškarac* i *trudna/zlostavljana/silovana žena* te *muškarac napada*, a *žena rađa* ogriješit će se o načela spolne/rodne osjetljivosti i korektnosti te je to područje u kojemu leksikograf, iako vođen korpusom, mora voditi računa i o ravnopravnosti spolova i spolnoj/rodnoj korektnosti²², ali i o tome da rječnik ne treba opisivati korpus nego jezik, a hrvatski još uvijek nema reprezentativni korpus.

²¹ O stereotipima u suvremenim hrvatskim rječnicima vidi poglavlje *Stereotipi o muškarcima i ženama u suvremenoj hrvatskoj leksikografiji*.

²² Sa sličnom se problemima leksikograf susreće i pri navođenju kolokacija za nazive pripadnika pojedinih naroda.

U radu Hudeček i Mihaljević 2018. spominju se primjeri *prsata konobarica*, *sisata konobarica* i *brkata konobarica*²³ te *pohotna pekarica* (2018: 106) kao rezultati dobiveni iz korpusa koji svoje mjesto ne bi trebali dobiti u mrežnome rječniku. Razlikovne skice riječi za leme *konobar* i *konobarica* prikazane su na 2. slici.

WORD SKETCH DIFFERENCE Croatian Web (hrWaC 2.2, ReLDI)

konobar 19,426x konobarica 5,287x

u-s na-s sa-s do-s iz-s za-s_X u-s_X na-s_X sa-s_X od-s_X komu-čemu koga-što u_genitivu-ni n-koga-č

koga-čega

subjekt_od	oba_u_genitivu	koordinacija	kakav?
točiti 23 0 ...	ljubazan 15 0 ...	barmen 124 0 ...	priučiti 14 0 ...
naplatiti 28 0 ...	neljubazan 5 0 ...	konobarica 93 0 ...	nadrkan 14 0 ...
naručiti 29 0 ...	pomoćan 36 0 ...	slastičar 56 0 ...	uljudan 12 0 ...
servirati 18 0 ...	školovan 9 0 ...	prodavač 42 0 ...	bezobrazan 20 0 ...
pitati 93 23 ...	bezobrazan 6 0 ...	kuhar 734 8 ...	pomoćan 105 5 ...
donijeti 176 47 ...	marokanski 5 0 ...	sobarica 84 9 ...	neljubazan 31 6 ...
prići 17 5 ...	simpatičan 8 0 ...	čistačica 27 8 ...	ljubazan 89 27 ...
poslužiti 33 14 ...	godišnji 41 5 ...	blagajnica 6 5 ...	zgodan 47 66 ...
posluživati 72 22 ...	bivši 11 5 ...	prodavačica 12 13 ...	mladahran 6 11 ...
raditi 253 182 ...	zgodan 14 11 ...	kuharica 11 24 ...	brkat 8 22 ...
zamoliti 10 5 ...	mlad 22 27 ...	striptizeta 0 5 ...	prsat 0 11 ...
ispričati 7 5 ...	ruski 0 7 ...	konobar 0 93 ...	sisat 0 23 ...

2. slika: Razlikovne skice riječi za leme *konobar* i *konobarica*

Dok je konobar priučen, nadrkan, uljudan, bezobrazan i pomoćni, konobarica je brkata, prsata i sisata. Konobar se koordinacijski povezuje s barmenom, slastičarom, prodavačem i kuharom, a konobarica s kuharicom, ali i striptizetom.

Na 3. slici prikazane su razlikovne skice riječi lema *sobar* i *sobarica*. Dok je sobar uhićen, osuđen i pomilovan, sobarica je prelijepa, seksi, francuska i naivna.

²³ Brkata se konobarica spominje u pjesmi Hladnoga piva, pa je zbog toga među najčešćim kolokacijama riječi *konobarica*.

Word Sketch Difference interface for the lemma *sobar* (472) and *sobarica* (2,222).

Selected filters: *u-s*, *na-s*, *sa-s*, *do-s*, *iz-s*, *za-s_X*, *u-s_X*, *na-s_X*, *sa-s_X*, *od-s_X*, *između-s_X*, *komu-čemu*, *koga-što*, *s_prilog*, *u_genitivu-n*, *n-koga-čega*, *a-koga-čega*, *biti_kakav?*, *particip*, *koga-čega*.

subjekt_od	oba_u_genitivu	koordinacija	kakav?
svadati	papin	sobarica	dianin
dogovarati	zaraćen	brojan	pomilovati
napustiti	ruski	čistač	papin
vidjeti	osoban	sluga	zaraćen
ispričati	bivši	kuhar	uhiti
donijeti	godišnji	konobar	osuđen
čistiti	mađarski	pomoćan	francuski
očistiti	prelijep	konobarica	hotelski
optužiti	seksi	recepconer	uvrijediti
smješkat	hotelski	kuharica	grofičin
pospremiti	francuski	sobar	gvinejski
pospremati	gvinejski	čistačica	naivan

3. slika: Razlikovne skice riječi lema *sobar* i *sobarica*

Razlikovne skice riječi pokazuju da je tajnik glavni, generalni i tadašnji, dok je tajnica Hitlerova, Glavaševa i Zagorčeva (dakle, određena pripadnošću svom šefu). Dok tajnika možemo razrješavati, izvijestiti, obavijestiti i imenovati, tajnicu možemo otpustiti, ali i ševiti, vidi 4. sliku.

WORD SKETCH DIFFERENCE interface for the lemma *tajnik* (65,979) and *tajnica* (20,003).

Selected filters: *koga-što*, *oba_u_genitivu*, *koordinacija*, *kakav?*.

koga-što	oba_u_genitivu	koordinacija	kakav?
razrješavati	generalan	blagajnik	glavni
razrješivati	komorski	dopredsjednik	generalan
izvijestiti	organizacijski	rizničar	tadašnji
obavijestiti	glavni	potpredsjednik	dugogodišnji
imenovati	državni	predsjednik	državni
kontaktirati	tadašnji	računovođa	bivši
smijeniti	administrativan	tajnik	administrativan
zamoliti	bivši	savjetnica	poslovan
zaposliti	poslovan	sekretarica	američki
glumiti	dugogodišnji	fikus	hitlerov
otpuštiti	gradonačelnikov	blagajnica	glavašev
ševiti	zagorčev	čistačica	zagorčev

4. slika: Razlikovne skice riječi lema *tajnik* i *tajnica*

Unatoč korpusnim primjerima pri obradi natuknica u korpusno utemeljenome rječniku (za razliku od korpusno vođenoga rječnika) ne treba donositi uvredljive primjere i kolokacije bez obzira na njihovu zastupljenost u korpusu te u najvećoj mjeri treba izbjegavati stereotipe. Odabir korpusno utemeljenoga pristupa pri-

mjerjen je rječnicima jezika, kao što je hrvatski, koji još uvijek nemaju reprezentativan korpus standardnoga jezika.

7. Prema spolno/rodno nediskriminirajućoj e-leksikografiji

Iz korpusa se često iščitavaju jezični stereotipi čije bi unošenje u rječnik (u primjerima ili kolokacijama) dovelo do neprimjerenoga opisa. Za ovu su temu bitne dvije razlike između e-rječnika i terminoloških baza podataka s jedne strane i klasičnih općih i terminoloških rječnika s druge strane: 1. e-rječnici i baze podataka temelje se na računalnome korpusu i 2. u e-rječnicima i bazama podataka nema prostornoga ograničenja. Stoga se lako može postići da su ženski i muški mocijski parnjaci posebne, u potpunosti obrađene i ravnopravne natuknice, da se u definiciji jasno odredi da se muški mocijski parnjak odnosi na osobe bez obzira na spol, tj. ravnopravno se odnosi i na žene i na muškarce, da se ženski mocijski parnjak nikad ne definira s pomoću muškoga, da se daju jezični savjeti, uporabne napomene i primjeri koji upućuju na to kad i kako upotrijebiti koji mocijski parnjak. Iz kolokacija analiziranih s pomoću skica riječi u ovome poglavlju vidi se kako je poseban problem pri leksikografskoj obradi kako pomiriti spolnu/rodnu korektnost s korpusnim pristupom koji nam kao najčešće primjere često daje spolne/rodne stereotipe (djevojka je lijepa, a mladić pijan i bogat, djevojka je silovana, djevojku je netko zaprosio i oženio, a mladić je poginuo, preminuo, stradao, mladića su uhitili, pretukli, priveli, uhvatili). Međutim, u korpusno utemeljenome rječniku leksikograf iz korpusa slobodno bira primjere koje će uvrstiti u rječnik, pa stoga može izbjeći stereotipe.

7.1. Primjer *Mrežnika*²⁴

U *Mrežniku* su ova polja povezana sa spolnom/rodnom uključivošću i izbjegavanjem stereotipa, pa će stoga biti analizirana u ovome poglavlju: 1. natuknica, 2. definicija, 3. primjeri i kolokacije, 4. jezični savjet.

²⁴ O projektu *Mrežnik* vidi Hudeček, Mihaljević i Jozić 2024.

7.1.1. Natuknica

U skladu s načelom spolne/rodne uključenosti i nediskriminacije u *Mrežniku* se dosljedno navode muški i ženski mocijski parnjaci i njihovi posvojni pridjevi.²⁵ Obrađuju se u posebnoj natuknici bez obzira na njihovu zastupljenost u korpusu. Primjerice riječ *vatrogasac* u *hrWaC-u* potvrđena je 68 453 puta, a riječ *vatrogaskinja* samo 134 puta. Pridjev *vatrogašćev* ima 10 potvrda, a pridjev *vatrogaškinjin* nema ni jednu potvrdu. Ipak, obje su imenice i oba pridjeva ravnopravno obrađeni u *Mrežniku*.

7.1.2. Definicija

Muški mocijski parnjak uvijek ima dva značenja: 1. osoba, 2. muškarac. Na to upozorava i Blaženka Martinović u radu *Od jezičnoga "pomuškarčivanja" do jezičnoga "poženčivanja"* (2015: 102). Pri razvijanju modela obrade u *Mrežniku* krenulo se od ideje da se navedena značenja razdvoje, ali je to dovelo do toga da se u višeznačnim natuknicama (npr. *učitelj*, *profesor*, *nastavnik*)²⁶ udvostručuje obrada i dobiva izrazito nepregledan rječnički članak s mnogo ponavljanja. Stoga je zaključeno da uz muški mocijski parnjak definicija glasi *odrasla osoba bez obzira na spol ili muškarac* ili *osoba bez obzira na spol ili muška osoba* (kad se može primijeniti i na djecu i dječake).

7.1.3. Primjeri i kolokacije

Iz korpusa se često iščitavaju jezični stereotipi čije bi unošenje u rječnik (u primjerima ili kolokacijama) dovelo do neprimjerenoga opisa, što se vidi iz primjera korpusne pretrage lema *muškarac* i *žena*, *mladić* i *djevojka* te *konobar* i *konobarica* u *hrWaC-u*. Natuknice *konobar* i *konobarica* u *Mrežniku* obrađene su kao na 5. i 6. slici.

²⁵ To se naravno ne odnosi na mocijske parove u kojima iz izvanjezičnih razloga ne postoji jedan parnjak, vidi Lewis 2014.

²⁶ Vidi Mihaljević 2018: 221–224.

konobar

kònobār ◀ im. m. (GA kònobāra, DL kònobāru, V kònobāru/kònobāre, I kònobārom/kònobārem; mn. NV kònobāri, G kònobārā, DLI kònobārīma, A kònobāre)

Konobar je osoba bez obzira na spol ili muškarac koji u kafiću ili restoranu posluhuje goste pićem odnosno jelom i pićem.

– Priložena je dnevna karta jela koja se obnavlja, kako saznam, mjesečno, a iz koje će vam iznimno ljubazni konobari predložiti sljedeće jela prema vašim preferencijama te, ako želite, objasniti što se i kako posluhuje.

– Uglavnom je bila riječ o djeci koja su radila kao konobari odnosno konobarice, a u jednom je slučaju dijete radilo i na poslu koji može ugroziti njegovo zdravlje.

Kakav je konobar? bezobrazan, ljubazan, neljubazan, priučeni, uljudan; pomoćni

Što konobar može? donijeti (jelo), naplatiti račun, naručiti jelo, poslužiti (jelo, gosta), prići stolu

Što se može s konobarom? dozvati ga, priupitati ga što, zamoliti ga što, zovnuti ga

Koordinacija: konobar i barmen, konobar i kuhar, konobar ili recepcijer; konobari i sobarice; konobari ili prodavači, konobari ili kuhari; (odnosi se samo na muškarce:) konobari i konobarice

ŽENSKO: konobarica :1

tvorba: konob-ar tvorenice: konobariti, natkonobar **TVORENICE:** konobarev, konobarica, konobarov, konobarski

Kolokacijska baza hrvatskoga jezika: http://ihj.hr/kolokacije/search/?q=konobar&search_type=basic

5. slika: Obrada natuknice *konobar* u *Mrežniku* (modul za odrasle izvorne govornike)

konobarica

kònobarica ◀ im. ž. (G kònobaricā, DL kònobarici, A kònobaricu, V kònobarice, I kònobaricōm; mn. NAV kònobarice, G kònobaricā, DLI kònobaricāma)

Konobarica je žena koja u kafiću ili restoranu posluhuje goste pićem odnosno jelom i pićem.

– Klub u Udruzi izgleda kao i svaki drugi: šank, konobarica, stolovi i, dakako, gosti.

– Radila kao konobarica u jednom londonskom hotelu i povremeno je nastupala kao model na revijama.

Kakva je konobarica? ljubazna, maloljetna, mlada, mladahna, x-godišnja, zanosna

Što konobarica može? donositi (jelo, račun, tanjur), ispričavati se, posluživati (goste, jelo)

Što se s konobaricom može? angažirati je, pitati je, zaposliti je

Koordinacija: konobarica i gost, konobarica i kuharica, konobarica i prodavačica, konobarica i recepcijer, konobarica i sobarica, konobarica i vlasnik (bara, restorana); konobarice i konobari

MUŠKO: konobar :1

tvorba: konobar-ica tvorenice: natkonobarica **TVORENICE:** konobarčin

Kolokacijska baza hrvatskoga jezika: http://ihj.hr/kolokacije/search/?q=konobarica&search_type=basic

6. slika: Obrada natuknice *konobarica* u *Mrežniku* (modul za odrasle izvorne govornike)

Pri obradi natuknica u *Mrežniku* nisu se donosili uvredljivi primjeri i kolokacije bez obzira na njihovu zastupljenost u korpusu te su u najvećoj mjeri izbjegavani stereotipi.

7.1.4. Jezični savjet

Jedna je od značajka *Mrežnika* kao normativnoga rječnika da se u njemu donose jezični savjeti i normativne napomene u svim trima modulima. Uz sve se mocijske parnjake u *Mrežniku* u dječjem modulu donosi jezični savjet u kojemu se primjereno dječjoj dobi objašnjava kad se upotrebljava muški, a kad ženski mocijski parnjak. Na 7. i 8. slici prikazan je jezični savjet u kojemu se objašnjava uporaba mocijskih parnjaka *konobar* i *konobarica*.

7. slika: Jezični savjet uz natuknicu *konobar* (modul za učenike)

konobarica

konobarica 40 (konobarice)

Rastavljanje na slogove: ko-no-ba-ri-ca

Konobarica je žena koja u restoranu ili kafiću poslužuje gostima hranu i piće.

ljubazna konobarica, mlada konobarica

Konobarica je donijela čaj i sokove.

MUŠKO: konobar

• Konobar je muškarac koji u restoranu i kafiću poslužuje gostima hranu i piće. Konobarica je žena koja u restoranu ili kafiću poslužuje gostima hranu i piće. Konobarice su žene koje u restoranu ili kafiću poslužuju gostima hranu i piće. Konobari su muškarci koji u restoranu i kafiću poslužuju gostima hranu i piće, ali i muškarci i žene koji u restoranu ili kafiću poslužuju gostima hranu i piće. Dakle, Marko je konobar, Lucija je konobarica, Marko i Luka su konobari, Lucija i Ana su konobarice, a Lucija, Ana, Marko i Luka su konobari.

8. slika: Isti jezični savjet uz natuknicu *konobarica* (modul za učenike)

7.2. Primjer Rječnika jezikoslovnoga nazivlja

Rječnik jezikoslovnoga nazivlja (Mihaljević i Hudeček 2024.) terminološki je rječnik izrađen u okviru projekta *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje – Jena*²⁷. Taj rječnik vodi računa o problemu spolne/rodne ravnopravnosti i uključivosti jezika na dva načina:

1. U *Rječnik* se unosi nazivlje spolne/rodne (ne)diskriminacije, vidi 6. prikaz.

²⁷ Više o projektu vidi u Mihaljević, Hudeček i Jozić 2023.

spolno obilježen jezik

definicija: jezik koji sadržava jezične izraze kojima se, iako bi se trebali odnositi na sve ljude, namjerno isključuje jedan spol/rod ili implicira da je jedan spol/rod superioran drugomu

područje: nazivlje spolne/rodne (ne)diskriminacije

dopušteni nazivi: rodno obilježen jezik, rodno označen jezik, spolno označen jezik

engleski: sexist language

njemački: sexistische Sprache

francuski: langage sexiste

talijanski: linguaggio sessista

ruski: сексистский язык

češki: sexistický jazyk

švedski: könsspecifikt språk, sexistiskt språk

napomena: Naziv *spolno/rodno diskriminirajući jezik* bliskoznačan je nazivu *spolno/rodno obilježen jezik*, ali je razlika u tome što se spolno/rodno obilježen jezik uglavnom upotrebljava namjerno, a spolno/rodno diskriminirajući jezik često se upotrebljava nenamjerno.

6. prikaz: Obrada naziva *spolno obilježen jezik* u *Rječniku jezikoslovnoga nazivlja*

2. U *Rječnik* se unose i muški i ženski mocijskih parnjaci za sve profesijske nazive koji pripadaju jezikoslovlju, vidi 7. prikaz.

jezikoslovac/lingvist

definicija: osoba koja je završila diplomski ili doktorski studij kojega jezikoslovnog smjera i profesionalno se bavi proučavanjem jezika

područje: profesijsko nazivlje

dopušteni naziv: lingvist

engleski: linguist

njemački: Sprachwissenschaftler, Linguist

francuski: linguiste

talijanski: linguista

ruski: лингвист, языковед

češki: jazykovědec

švedski: språkvetare, lingvist

napomena: Nazivi *jezikoslovac* i *lingvist* u općemu značenju i u množini odnose se na sve osobe bez obzira na spol/rod. Ako se odnose na ženu, upotrebljava se naziv *jezikoslovka* ili *lingvistica*.

jezikoslovka/lingvistica

definicija: žena koja je završila diplomski ili doktorski studij kojega jezikoslovnog smjera i profesionalno se bavi proučavanjem jezika

dopušteni naziv: profesijsko nazivlje

nepreporučeni naziv: lingvistkinja²⁸

engleski: linguist, female linguist

njemački: Sprachwissenschaftlerin, Linguistin

francuski: linguiste

talijanski: linguista

ruski: лингвистка

češki: jazykovědkyně

švedski: språkvetare, kvinnlig språkvetare, lingvist, kvinnlig lingvist

napomena: Nazivi *jezikoslovac* i *lingvist* u općemu značenju i u množini mogu se odnositi i na mušku i na žensku osobu. Ako se odnosi na ženu, upotrebljava se naziv *jezikoslovka* ili *lingvistica*.

7. prikaz: Obrada naziva *jezikoslovac* i *jezikoslovka* u *Rječniku jezikoslovnoga nazivlja*

7.2.1. Natuknica

U *Rječniku jezikoslovnoga nazivlja* dosljedno se donose mocijski parnjaci profesijskih naziva²⁹ iako se neki rijetko ili nikad ne pojavljuju u korpusu. U 7. tablici prikazana je pojava pojedinih mocijskih parnjaka u *Jezikoslovnome korpusu*.

7. tablica: Mocijski parnjaci u *Jezikoslovnome korpusu*

muški mocijski parnjak	broj pojava	ženski mocijski parnjak	broj pojava
antroponomastičar	4	antroponomastičarka	2
jezikoslovac	970	jezikoslovka	26
kroatist	116	kroatistica	11
leksikograf	342	leksikografkinja	3
lingvist	733	lingvistica	10
onomastičar	136	onomastičarka	0
prevoditelj	567	prevoditeljica	23

²⁸ Unesen je i nepreporučeni naziv *lingvistkinja* jer je o tome nazivu tražen jezični savjet od službe za jezične savjete Instituta za hrvatski jezik.

²⁹ Vidi poglavlje *Muški i ženski profesijski nazivi*.

7.2.2. Definicija

U *Rječniku jezikoslovnoga nazivlja* uz muški se profesijski naziv navodi tipska definicija koja počinje riječima *osoba koja...*, što je vidljivo na 7. prikazu na primjeru naziva *jezikoslovac*.

7.2.3. Napomena

Uz sve se profesijske nazive u *Rječniku jezikoslovnoga nazivlja* nalazi i tipska napomena u kojoj je objašnjeno kad treba upotrijebiti muški, a kad ženski mocijski parnjak: *Naziv x u općemu značenju i u množini može se odnositi i na mušku i na žensku osobu. Ako se odnosi na ženu, upotrebljava se naziv y.*

8. Zaključak

Jezik je jedno od najmoćnijih sredstava s pomoću kojega se očituje i reproducira seksizam i spolna/rodna diskriminacija. Stoga treba težiti stvaranju jezičnoga izričaja koji uklanja stereotipe i predrasude. Međutim, strategije izgradnje jezika ravnopravnosti razlikuju se od jezika do jezika i nemoguće je reproducirati gotove strane obrasce u hrvatskome, a da se ne dobije posve nerazumljiv i neprirodan tekst. Za jezik spolne/rodne ravnopravnosti važno je izgraditi izbalansiran sustav mocijskih parnjaka bez praznih mjesta u sustavu. Pritom treba voditi računa o tome da i izvorni govornici često imaju problema sa stvaranjem i uporabom mocijskih parnjaka. Mocijski parnjaci muškoga roda imaju dva značenja 1. muškarac, 2. osoba. Mocijski parnjaci ženskoga roda označuju ženu i treba ih uvijek upotrebljavati kad se govori o konkretnoj ženi, npr. na posjetnici, u poslovnome pismu, na mrežnim stranicama, u životopisu. Za sve profesijske nazive zbog spolne/rodne ravnopravnosti nužno je imati i muški i ženski mocijski parnjak, ali se oni ne trebaju upotrebljavati usporedno u svim slučajevima jer to dovodi do nejasnih i predugih tekstova.

Stvaranje rječnika i baza podataka društveno je odgovorna djelatnost i u njima se ne bi trebali reproducirati stereotipi i predrasude, čak ni oni koji su prisutni u korpusima, nego bi trebali biti usmjereni stvaranju jezika bez spolne/rodne diskriminacije. Stereotipni pristup muško-ženskim odnosima odražavao se u leksi-

kografskoj obradi muških i ženskih mocijskih parnjaka u hrvatskim rječnicima u prošlosti³⁰, ali danas treba težiti izbjegavanju unošenja stereotipa i predrasuda u rječnik.

Usto treba razvijati nazivlje povezano sa spolnom/rodnom neutralnošću i (ne)jednakošću u jeziku. Zbog toga su u ovome poglavlju analizirani i neki temeljni nazivi spolne/rodne (ne)ravnopravnosti, a budući da se to nazivlje brzo razvija, treba ga redovito dopunjavati i dograđivati. Na stranici <https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/overview> nalazi se *EIGE's Gender Equality Glossary & Thesaurus*, koji sadržava oko 400 engleskih naziva rodne ravnopravnosti.

Izvori i literatura

Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Nakladni zavod Globus – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb.

Brozović Rončević, Dunja; Čavar, Damir. 2008. Hrvatska jezična riznica kao podloga jezičnim i jezičnopovijesnim istraživanjima hrvatskoga jezika. *Vidjeti Ohrid: referati hrvatskih sudionika i sudionica za XIV. međunarodni slavistički kongres*. Ur. Petrović, Bernardina; Samardžija, Marko. Hrvatsko filološko društvo – Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb. 173–186.

editage Insights. <https://www.editage.com/insights/should-i-use-the-word-sex-or-gender-in-my-scientific-research-paper> (pristupljeno 11. veljače 2021.).

EIGE's Gender Equality Glossary & Thesaurus. <https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/overview> (pristupljeno 29. prosinca 2024.).

Englesko-hrvatski rječnik, Glosbe. <https://hr.glosbe.com/en/hr> (pristupljeno 21. veljače 2021.).

Gender Equality Law Center. <https://www.genderequalitylaw.org/gender-stereotyping> (pristupljeno 11. veljače 2021.).

Gender-neutral language in the European Parliament. 2018. http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/151780/GNL_Guidelines_EN.pdf (pristupljeno prosinac 2020. – veljača 2021.).

Gender-sensitive Communication. <https://eige.europa.eu/publications/gender-sensitive-communication/first-steps-towards-more-inclusive-language/terms-you-need-know> (pristupljeno 28. veljače 2021.).

³⁰ Vidi poglavlje *Mocijski odnosi i društveni stereotipi u dopreporodnim i preporodnim gramatikama te u povijesnoj leksikografiji*.

Guidelines for Nonsexist Language in APA Journals. 1978. *Educational Researcher*. <http://www.jstor.org/stablica/1175970> (pristupljeno 28. veljače 2021.).

Hrvatsko strukovno nazivlje – Struna. <http://struna.ihjj.hr/> (pristupljeno prosinac 2020.).

hrWaC = *Hrvatski mrežni korpus*. <http://nlp.ffzg.hr/resources/corpora/hrwac/>. (pristupljeno prosinac 2024.).

Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. 2012. *Hrvatski terminološki priručnik*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica; Jozić, Željko (ur.). 2024. *Anatomija rječnika – Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik*. Institut za hrvatski jezik. Zagreb.

Kilgarrieff, Adam i dr. 2004. The Sketch Engine. *Proceedings of the 11th EURALEX Inter-national Congress*. Lorient. Universite de Bretagne – sud. 105–116.

Kilgarrieff, Adam i dr. 2014. The Sketch Engine: 10 years later. *Lexicography*. 1/1. 7–36. <https://link.springer.com/article/10.1007/s40607-014-0009-9#citeas> (pristupljeno 1. listopada 2022.).

Lewis, Kristian. 2014. Parnjaci kojima nema para. *Hrvatski jezik*. Zagreb. 1/4. 8–11.

Ljubešić, Nikola; Klubička, Filip. 2016. Croatian web corpus hrWaC 2.1. Slovenian language resource repository CLARIN.SI. <https://www.clarin.si/repository/xmlui/handle/11356/1064> (pristupljeno 19. srpnja 2024.).

Martinović, Blaženka. 2015. Od jezičnoga „pomuškarčivanja” do jezičnoga „poženčivanja”. *Tabula* 13/1. 91–110.

Menegatti, Michaela; Rubini, Monica. 2017. Gender Bias and Sexism in Language. *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. <https://cris.unibo.it/handle/11585/623058> (pristupljeno 28. prosinca 2025.).

Mihaljević, Josip; Marković, Mario 2023. Jezikoslovni korpus. *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje*. Ur. Mihaljević, Milica; Hudeček, Lana; Jozić, Željko. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 110–123.

Mihaljević, Milica; Hudeček, Lana; Jozić, Željko (ur.). 2023. *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

Mihaljević, Milica; Hudeček, Lana (ur.). 2024. *Rječnik jezikoslovnoga nazivlja*. Institut za hrvatski jezik. Zagreb.

Miloš, Irena. 2014. Jezik i identitet. Što nam o tome govore baba i deda? *Hrvatski jezik* 1/1. 12–13.

Miloš, Irena. 2017. Komu je jezik majka, a komu maćeha? *Hrvatski jezik* 4 /4. 8–10.

Nahod, Bruno. 2023. Terminološka baza *Struna*. *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje*. Ur. Mihaljević, Milica; Hudeček, Lana; Jozić, Željko. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 3–10.

Omrčen, Darija. 2017. Analysis of gender-fair language in sport and exercise. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 43/1. 143–161.

Pojmovnik rodne terminologije https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/Publikacija_Pojmovnik%20rodne%20terminologije%20prema%20standardima%20Europske%20unije.pdf (pristupljeno prosinac 2020. – veljača 2021.).

Portrayal Guidelines for Gender Balanced Representation. <https://stillmedab.olympic.org/media/Document%20Library/OlympicOrg/IOC/What-We-Do/Promote-Olympism/Women-And-Sport/Guide-Genders-Balanced-Representation.pdf> (pristupljeno prosinac 2020. – veljača 2021.).

RHJ = Rječnik hrvatskoga jezika. 2000. Ur. Šonje, Jure. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb.

Riznica = Hrvatska jezična riznica. <http://riznica.ihjj.hr/index.en.html>. (pristupljeno 28. prosinca 2024.).

Szesny, Sabine; Moser, Franziska; Wood, Wendy. 2015. Beyond Sexist Beliefs: How Do People Decide to Use Gender-Inclusive Language? *Personality and Social Psychology Bulletin*. 943–954.

Szesny, Sabine; Formanowicz, Magda; Moser, Franziska. 2016. Can gender-fair language reduce gender stereotyping and discrimination? *Frontiers in Psychology* 7, Article 25.

ŠR = Birtić, Matea; Blagus Bartolec, Goranka; Hudeček, Lana; Jojić, Ljiljana; Kovačević, Barbara; Lewis, Kristian; Matas Ivanković, Ivana; Mihaljević, Milica; Miloš, Irena; Ramadanović, Ermina; Vidović, Domagoj. 2012. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Školska knjiga – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

United Nations Human Rights. <https://www.ohchr.org/en/issues/women/wrgs/pages/genderstereotypes.aspx> (pristupljeno prosinac 2020. – veljača 2021.).

Vilinbakhova, Elena. 2014. Stereotype in linguistics: history of the study. *Language and language behavior* 14. 230–236.

Wikipedia. Genderless language https://en.wikipedia.org/wiki/Genderless_language (pristupljeno prosinac 2020. – veljača 2021.).

Zakon o ravnopravnosti spolova. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_07_82_2663.html (pristupljeno prosinac 2020. – veljača 2021.).